

Τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο
τῆς αὐτοκράτειρας Ἀθηναΐδας-Εὐδοκίας
καὶ ἡ ἀναφορά της σὲ ἀγιολογικὸ ὕλικὸ

Πῶς μία αὐθαιρεσία τοῦ Λέοντος 5^ς εἰσήγαγε
μία αὐτοκράτειρα τοῦ 5ου αἰ. σὲ νεώτερα συναξάρια

Χρήστου Νικολόπουλου*

Ἡ γυναίκα μέχρι τὰ μέσα τοῦ προηγούμενου αἰῶνα κατεῖχε μία περιθωριακὴ θέση μέσα στὴν κοινωνία, χωρὶς νὰ χαίρει ἀνάλογης ἐκτίμησης ἀπὸ τοὺς τότε ἀνδροκρατούμενους ἐπιστημονικοὺς κύκλους. Ἔτσι, ἡ μέχρι τότε ἐνασχόληση τῶν ἐπιστημόνων μὲ τὴ γυναίκα γινόταν μέσα σὲ ἓνα εὐρύτερο πλαίσιο ἐνασχόλησης τῆς ἱστορίας μὲ γενικὰ ζητήματα.

Στὶς βυζαντινὲς σπουδές, ἐνῶ ἀρχικὰ ἡ θέση τῆς γυναίκας ἀντιμετωπιζόταν μὲ μερικὴ ἴσως «περιφρόνηση» –λόγω καὶ τοῦ εὐρύτερου πνεύματος ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ νοοτροπία τῆς κοινωνίας– τὶς τελευταῖες δεκαετίες φαίνεται νὰ ἔχει γίνει μία στροφὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος πρὸς τὴ διερεύνηση θεμάτων σχετικὰ μὲ τὶς ἀντιλήψεις τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας στὴ βυζαντινὴ κοινωνία¹. Ἄν μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ γυναίκα εἶναι τὸ μισὸ κομμάτι τῆς πολιτείας, εἶναι παράγων κοινωνικός, οἰκογενειακὸς καὶ πολιτικὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν κυρίως οἱ ἐργασίες τῆς Kenneth Holum, τῆς Judith Herrin, τῆς Joëlle Beaucamp, τῆς Lynda Garland, τῆς Barbara Hill, τῆς Ἀγγελικῆς Λαΐου, τῆς Κατερίνας Γαλαταριώτου καὶ τῆς Κατερίνας Νικολάου ποὺ συνέβαλαν σὲ αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ.

* Ὁ Χρήστος Νικολόπουλος εἶναι Θεολόγος-Βυζαντινολόγος.

1. Leslie Brubaker, "Memories of Helena: Patterns in imperial female matronage in the fourth and fifth centuries" στό: Liz James (ἐκδ.), *Women, men and eunuchs. Gender in Byzantium*, London – N. York 1997, σσ. 52-75, ἐδῶ σ. 53.

Ὁ ἐρευνητὴς ποὺ θὰ ασχοληθεῖ μὲ τὴ θέση τῆς γυναίκα στὴ βυζαντινὴ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων ὅτι σχεδὸν ὅλες οἱ πληροφορίες ποὺ γνωρίζουμε γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τῆς βυζαντινῆς γυναίκα προέρχονται ἀπὸ ἀνδρικό χέρι².

Στὸ παρὸν ἄρθρο ἐξετάζεται τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο ποὺ πραγματοποιοῦσε ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία στοὺς Ἁγίους Τόπους τὸν 5ο αἰῶνα, οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τῆς αὐτοκράτειρας καὶ πῶς ἐξ αὐτῶν κατὰ λάθος, εἰσῆχθη τὸ ὄνομά της σὲ μεταγενέστερο ἀγιολογικὸ ὕλικὸ ἕως σημερινῆ ἐποχῆ.

Τὸν 5ο αἰῶνα ἐμφανίζεται ἡ Πουλχερία, κόρη τοῦ αὐτοκράτορα Ἀρκαδίου καὶ τῆς Εὐδοξίας καὶ ἐγγονὴ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου: «οὗτος Ἀρκάδιος, υἱὸς Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἔσχεν δὲ καὶ θυγατέρας Πουλχερίαν καὶ Ἀρκαδίαν καὶ Μαρίναν»³. Στὶς 19 Ἰανουαρίου 399 «ἐγεννήθη Πουλχερία ἐπιφανεστάτη μηνὶ αὐδυναίῳ πρὸ ἰδ' καλανδῶν φεβρουαρίου»⁴. Δύο χρόνια μετὰ «ἐγεννήθη Θεοδόσιος ἐπιφανέστατος υἱὸς Ἀρκαδίου Αὐγούστου μηνὶ ξανθικῶ πρὸ δ' ἰδῶν ἀπριλίων»⁵.

Ἡ Πουλχερία ἐκπαίδευσε μὲ βασιλικὸ τρόπο τὸν αὐτοκράτορα-ἀδελφὸ τῆς Θεοδόσιο Β'⁶. Τοῦ ἔμαθε πῶς ἔπρεπε νὰ ντύνεται, νὰ κάθεται, νὰ βαδίζει, νὰ συγκρατεῖ τὸ γέλιο του, νὰ πηγαίνει στὴν ἐκκλησία, νὰ προσεύχεται συνεχῶς, νὰ τιμᾷ τοὺς οἴκους προσευχῆς, νὰ τιμᾷ τοὺς ἱερεῖς καὶ νὰ προστατεύει τὴ θρησκεία ἀπὸ νόθεσ διδασκαλίεσ⁷. Ἡ ἴδια «ἠκρίβωτο λέγειν τε καὶ γράφειν ὀρθῶς κατὰ τὴν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων φωνήν»⁸.

2. Ὁ.π., σ. 53.

3. Πασχάλιον Χρονικόν, ἐκδ. L. A. Dindorf, *Chronicon Paschal* [CSHB], Bonn 1832, σ. 566⁹⁻¹¹.

4. Ὁ.π., σ. 567⁴⁻⁵.

5. Ὁ.π., σ. 567²⁰⁻²¹. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 146, στ. 9-1274 & PG 147, στ. 9-448, ἐδῶ PG 146, στ. 1056B: «ἐτελεύτησε δὲ Ἀρκάδιος (τὸ 408) ὀκταετῆ καταλιπὼν τὸν υἱὸν Θεοδόσιον».

6. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. J. Bidez – G. Hansen, *Sozomenus Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1960, σ. 391. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, τ. 1', Θεσσαλονίκη 1997, σ. 190.

7. Σωζομενοῦ, ὁ.π., σ. 391. Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, ἐκδ. C. de Boor, *Theopanis Chronographia*, Lipsiae 1883 (ἀνατ. Hildesheim 1963), σ. 81⁸⁻¹².

8. Σωζομενοῦ, ὁ.π., σ. 391.

Μία από τις πρώτες ενέργειες τῆς Πουλχερίας ἦταν νὰ διαλέξει, γιὰ σύζυγο, γιὰ τὸν Θεοδόσιο, τὴν Ἀθηναΐδα, κόρη τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λέοντα, ἡ ὁποία στὴ συνέχεια ἐβαπτίσθη Εὐδοκία⁹. Ἡ κόρη τοῦ Λέοντα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔδειξε τὸν φιλόανθρωπο χαρακτήρα της, μὴ ἐπιθυμώντας νὰ τιμωρήσει τὰ ἀδέλφια της, τὰ ὁποία ἠρνήθησαν νὰ περιλάβουν καὶ τὴν ἀδελφὴ τους στὴ δίκαιη διανομὴ τῆς περιουσίας τοῦ πατέρα τους. Ὅχι μόνον δὲν τοὺς τιμώρησε, ἀλλὰ ἀντιθέτως τοὺς ἀντάμειψε πλουσιοπάροχα¹⁰. Ἡ Εὐδοκία, λόγῳ τοῦ πατέρα της, ἦταν πολὺ μορφωμένη¹¹. Ἐγραψε ἐγκωμιαστικούς λόγους γιὰ τὸν ἄνδρα της¹², γιὰ τὴν Ἀντιόχεια¹³, ποιήματα σὲ δακτυλικὸ ἢ ἥρωικὸ ἑξάμετρο, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ¹⁴, γιὰ τὴν Ὀκτάτευχο, γιὰ τοὺς προφήτες Ζαχαρία καὶ Δανιὴλ¹⁵ καὶ τέλος, *Εὐαγγελικὴ ἱστορία* σὲ ὁμηρικὸς δακτυλικὸς ἑξαμέτρους στίχους, τὰ *Ὀμηρόκεντρα*¹⁶.

Τὰ σημαντικώτερα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς πράξεις τῆς αὐτοκράτειρας τὰ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὰ δύο προσκυνηματικὰ ταξίδια ποὺ πραγματοποιοῖσε στοὺς Ἁγίους Τόπους¹⁷. Θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ Εὐδοκία ἦταν τὸ πρῶτο μέλος μιᾶς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, μετὰ ἀπὸ τὴν ἁγία Ἐλένη καὶ τὴν Εὐτροπία, μάνα καὶ πεθερὰ ἀντίστοιχα

9. Θεοφάνους, ὁ.π., σ. 83₁₉₋₂₁: τούτω τῷ ἔτει Λεοντίου τοῦ φιλοσόφου θυγατέρα Ἀθηναΐδα λεγομένην ἐβάπτισεν Ἀττικός καὶ Εὐδοκίαν μετωνόμασεν, ἥτις κατὰ γνώμην Πουλχερίας γημᾶται Θεοδοσίῳ. Καραγιαννόπουλος, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, τ. 1', *Ἱστορία Πρωΐμου βυζαντινῆς περιόδου*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 251.

10. Ἰωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, ἐκδ. H.-G. Beck, A. Kambylis, R. Keydell, *Ioannis Malalae Chronographia* [CFHB 35], Berlin 2000, σσ. 273-275.

11. Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. G. Hansen, *Sokrates Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1995, σ. 368: ἦν γὰρ ἐλλόγιμος.

12. Ὅ.π., σ. 368₅₋₆.

13. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. J. Bidez & L. Parmentier, *The ecclesiastical history of Eusebius with the scholia*, Amsterdam 1964, σ. 29₁₋₇.

14. Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, ἐκδ. R. Henry, *Photius Bibliothèque*, v. I-VIII, Paris 1959-1977, ἐδῶ v. I, σσ. 183-184. Kenneth Holum, *Theodosian Emperresses, Women and imperial dominion in late antiquity*, Los Angeles 1982, σ. 118.

15. Φωτίου, ὁ.π., σσ. 183-184.

16. Ἰωάννου Ζωναρά, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, ἐκδ. Th. Büttner-Wobst, *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum* [CSHB], τ. 3', Bonn 1897, σ. 111₁₀₋₁₆. Ὅλο τὸ συγγραφικὸ ἔργο τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας ἔχει ἐκδοθεῖ στό: A. Ludwich (ἐκδ.), *Eudociae Augustae procli lycii claudiani carminum graecorum reliquia*, Lipsiae 1897.

17. Εὐαγρίου, ὁ.π., σ. 29₁₈₋₁₉: ἔνθεν τοίνυν ἡ Εὐδοκία ἐν Ἱεροσολύμοις δις ἀφικνεῖται.

τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ποὺ πραγματοποιοῖησε προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους¹⁸.

Τὸ πρῶτο ταξίδι πραγματοποιήθηκε τὸ 438, γιὰ νὰ προσφέρει ὕμνους Εὐχαριστίας στὸν Θεό, γιὰ τὸν γάμο τῆς κόρης τῆς Εὐδοξίας. Τότε ἡ αὐτοκράτειρα εὐεργέτησε καὶ τὶς ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς μὲ πολλὰ νέα οἰκοδομήματα¹⁹, καθὼς τὰ μνημεῖα ἦσαν ἓνα εἶδος δημόσιας ἐπικοινωνίας, μὲ τὰ ὁποῖα προωθοῦντο εἰδικὰ σχέδια τῶν πλουσίων γυναικῶν μὲ τὸν λαό²⁰. Ἡ αὐτοκράτειρα δὲν ἦταν ὅμως τὸ πρῶτο μέλος τῆς Θεοδοσιανῆς δυναστείας ποὺ ἔκανε δωρεὰς σὲ αὐτὲς τὶς περιοχές. Ἡ μάνα τοῦ Θεοδοσίου Β' Εὐδοξία, ἴδρυσε μίαν ἐκκλησίαν στὴ Γάζα, ἡ ὁποία ὀνομάστηκε Εὐδοξιανή²¹. Σὲ αὐτὸ τὸ ταξίδι ἡ Εὐδοκία συνάντησε καὶ τὴν ὁσία Μελάνη, τὴν ὁποία «ὕπεδέξατο ὡς ἀληθῶς πνευματικὴν μητέρα»²². Στὴ γιορτὴ ἐγκαινίων ἐνὸς ναοῦ τοῦ μοναστηρίου τῆς ὁσίας Μελάνης, ἡ αὐτοκράτειρα εἶχε ἓνα ἀτύχημα ἐξάρθρωσης γόνατος. Ἡ θεραπεία τῆς ἐπετεύχθη ὡς ἐκ θαύματος, χάρις στὰ λείψανα τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου²³. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς στὴ βασιλεύουσα, χορήγησε τὴν κατασκευὴ ἀφιερωμένου στὸν ἅγιο ναοῦ στὸν ὁποῖο δώρησε τὸ λείψανο τοῦ ποδιοῦ του²⁴. Στὴν Κωνσταντινούπολη ἔφερε

18. Ἡ Brubaker (ὁ.π., σ. 62) πιστεύει ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀκόλουθοι τῆς Εὐδοκίας σίγουρα θὰ εἶχαν συσχετίσει τὸ πρόσωπό τῆς μὲ αὐτὸ τῆς ἀγίας Ἐλένης. Τὸν 7ο αἰ. οἱ δύο αὐτοκράτειρες εἶχαν τόσο πολὺ συσχετισθεῖ μεταξὺ τους ποὺ μία πηγὴ ἀπέδωσε τὴν ἀνακάλυψη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴν Εὐδοκία, βλ. H. Drake, "A Coptic version of the discovery of the Holy Sepulchre", *GRBS* 20 (1979), σσ. 381-392, ἐδῶ σσ. 381-392.

19. Σωκράτους, ὁ.π., σ. 394¹⁴⁻¹⁶. Ἡ Holum (ὁ.π., σ. 184) πιστεύει, ὅτι ὁ Θεοδόσιος ἔστειλε τὴν Εὐδοκία στοὺς Ἁγίους Τόπους, γιὰ νὰ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή. Ἡ Εὐδοκία, πηγαίνοντας στοὺς Ἁγίους Τόπους, πέρασε πρῶτα ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια, τὴν ὁποία εὐεργέτησε μὲ διεύρυνση τῶν τειχῶν τῆς, ἀναστήλωση τῶν λουτρῶν τῆς καὶ παροχὴ χρημάτων, βλ. Καραγιαννόπουλος, ὁ.π., σ. 269.

20. Brubaker, ὁ.π., σ. 53.

21. Μάρκου Διακόνου, *Βίος ἀγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης*, ἐκδ. H. Grégoire – M. Kugener, *Marc Le Diacre. Vie de Porphyre, évêque de Gaza. Texte établi, traduit et commenté.* Paris 1930, σσ. 75-92.

22. *Βίος τῆς ὁσίας Μελάνης*, ἐκδ. D. Gorce, *Vie de sainte Mélanie* [SC 90], Paris 1962, σ. 242.

23. Ὁ.π., σ. 244.

24. E. Livrea, "La slogatura di Eudocia in un' iscrizione Paflagone", *ZPE* 113 (1996) σσ. 71-76, ἐδῶ σσ. 72-73.

τὰ ὑπόλοιπα λείψανα τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου²⁵, τὰ ὅποια τοποθέτησε στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου²⁶ καὶ ἐπιπλέον ἔκτισε ἕναν μικρὸ ναὸ πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Πολυεύκτου²⁷. Θὰ ἦταν υπερβολικὸ νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ Εὐδοκία ὅταν ἐβαπτίσθη ἔγινε μία ἐκ τῶν ζηλωτῶν χριστιανῶν²⁸. Ἡ Εὐδοκία, ἐνδέχεται νὰ ἐπεδίωκε, μὲ τὸ κύρος ποὺ κέρδισε ἀπὸ αὐτὸ τὸ ταξίδι, νὰ κατοχυρώσει τὴ θέση της στὸ Παλάτι. Ἴσως γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ ἐπέστρεψε στὴ βασιλεύουσα, φέροντας καὶ τὰ λείψανα ἑνὸς ἁγίου μία ἐνέργεια ποὺ εἶχε πραγματοποιήσει καὶ θὰ συνέχιζε νὰ πραγματοποιεῖ συχνά στὸ μέλλον ἢ Πουλχερία²⁹. Ἡ Πουλχερία, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή της Εὐδοκίας γιὰ τὸ πρῶτο ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους, εἶχε φέρει σὲ πανηγυρικὴ τελετὴ τὰ λείψανα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Χρυσοστόμου. Ἡ μεταφορὰ λειψάνων στὴν πρωτεύουσα μπορεῖ νὰ ἦταν μία ἐνέργεια ταύτισής της μὲ τὴ μητέρα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου Ἑλένη, ἡ ὅποια πρὶν ἀπὸ ἕναν αἰῶνα εἶχε φέρει τὸν Τίμιο Σταυρό³⁰.

25. Μαρκελλίνου κόμητος, *Χρονικόν*, ἐκδ. Th. Mommsen, *Marcellini Comitis Chronicon* (MGH 2) Berlin 1894, σσ. 37-103, ἐδῶ σ. 80₄₋₈.

26. Brubaker, ὁ.π., σ. 56.

27. *Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία*, ἐκδ. H. Stadtmueller, *Anthologia Graeca epigrammatum palatine cum planudea*, v. I, Lipsiae 1894, σ. 4₂₋₃. «Εὐδοκίη μὲν ἀνασσα, θεὸν σπεύδουσα γεραίρειν, πρώτη νηὸν ἔτευξε θεοφραδέος Πολυεύκτου».

28. Holum, *Empresses*, σ. 175.

29. Μὲ τὴν παραπάνω ἀποψη συμφωνεῖ καὶ ὁ K. Klein, "The patronage of Aelia Eudokia in Jerusalem" στό: *Wiener Jahrbuch für kunstgeschichte*, v. 60/61, Wien/Köln 2011-2012, σσ. 85-95, ἐδῶ σ. 87.

30. Ὁ Klein (ὁ.π., σ. 88) δίκαια ὑποστηρίζει ὅτι μόνον ἡ πόλη τῶν Ἱεροσολύμων μποροῦσε νὰ προσφέρει στὴν Εὐδοκία τὴν πιθανότητα νὰ διατηρήσει τὸν ρόλο τῆς χριστιανῆς αὐτοκράτειρας. Τελικά, τὸν 4ο αἰῶνα μόνον ἡ Πουλχερία κατάφερε νὰ ἐπευφημηθεῖ ὡς νέα Ἑλένη (*Pulcheria nova Helena*), στὴν ἑκτη συνεδρία τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (25 Ὀκτωβρίου 451), ὅταν ἡ Εὐδοκία εἶχε ἤδη συμπληρώσει ὀκτῶ χρόνια ἀπουσίας ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή.

Τὸ δεύτερο καὶ τελευταῖο ταξίδι πραγματοποιήθηκε τὸ 443³¹. Ἐμεινε στοὺς Ἁγίους Τόπους 17 χρόνια, μέχρι τὸν θανατό της, τὸ 460³². Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς της ἡ Εὐδοκία παρασύρθηκε σὲ αἵρεση ἀπὸ τὸν μονοφυσίτη μοναχὸ Θεοδόσιο: «Ὅστις ἐλθὼν ἐν Παλαιστίνῃ συναρπάξει τὴν ἀγούσταν Εὐδοκίαν τότε παροῦσαν»³³. Ὁ ἴδιος μοναχὸς κατόρθωσε «βαρβαρικῶ τρόπῳ» νὰ ἀνέβει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων «καὶ καταστρατεύσας τῶν θείων κανόνων πολλοὺς ἐχειροτόνησεν ἐπισκόπους τῶν ἐπισκόπων ἔτι ὄντων ἐν τῇ συνόδῳ, πολλοὺς δὲ φόνους καὶ πολέμους ἐργασάμενος ἴσχυσεν πάντων ἐπὶ εἴκοσι μῆνας κρατῆσαι»³⁴. Ὅλες οἱ παραπάνω παράνομες

31. Σύμφωνα μὲ τοὺς βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους, κάποιος ὑπῆκοος τῆς αὐτοκρατορίας ἔδωσε στὸν Θεοδόσιο Β' ἓνα μεγάλο μῆλο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Φρυγίας. Αὐτὸς τὸ ἔδωσε στὴν Εὐδοκία καὶ αὐτή, στὴ συνέχεια, στὸν βασιλικὸ ἀξιωματοῦχο Παυλίνο. Κατόπιν, ὁ Παυλῖνος τὸ ἔδωσε στὸν Θεοδόσιο. Ὁ αὐτοκράτορας, ἀφοῦ ἀναγνώρισε καὶ ἔκρυψε τὸ μῆλο, ρώτησε τὴ σύζυγό του νὰ τοῦ πεῖ τί ἔκανε τὸ μῆλο. Ἡ ψεύτικη ἀπάντησή τῆς Εὐδοκίας ὅτι ἔφαγε τὸ μῆλο ἐξόργισε τὸν Θεοδόσιο, ὁ ὁποῖος νόμισε ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα καὶ ὁ Παυλῖνος εἶχαν ἐρωτικές σχέσεις. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὁ αὐτοκράτορας ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐκτελεσθεῖ ὁ Παυλῖνος, ἐνῶ ἡ προσβεβλημένη Εὐδοκία ζήτησε νὰ ἀποσυρθεῖ στοὺς Ἁγίους Τόπους, βλ. Ἰωάννου Μαλάλα, *ὁ.π.*, σσ. 276₄-277₃₅, Θεοφάνους, *ὁ.π.*, σ. 99₁₉₋₂₈. Στὰ *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως* (ἐκδ. Th. Preger, *Scriptores Originum Constantinopolitanarum*, τ. 1'-2', Lipsiae 1901, ἐδῶ τ. 2, σσ. 261₅-263₃) ἀναφέρεται ὅτι ἡ Εὐδοκία εἶπε τὴν ἀλήθεια στὸν Θεοδόσιο, ὅτι δηλαδὴ τὸ μῆλο τὸ ἔδωσε ἡ ἴδια στὸν Παυλίνο. Συμφωνοῦμε μὲ τὴ γνώμη τῆς Holm (ὁ.π., σσ. 193-194) ὅτι ἡ παραπάνω ἱστορία εἶναι δύσκολο νὰ γίνῃ πιστευτή. Πρβλ. Χριστοφιλοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 194, ὑπόσ. 5. Ὁ φιλόδοξος εὐνοῦχος Χρυσάφιος, στὴν προσπάθειά του νὰ κυριαρχήσει στὴν πολιτικὴ σκηνή, θὰ πρέπει νὰ ἐπηρεάσει τὸν αὐτοκράτορα, κατηγορώντας τὴν Εὐδοκία γιὰ παράνομη σχέση μὲ τὸν Παυλίνο. Ὁ εὐνοῦχος ἴσως ἔπεισε τὸν Θεοδόσιο Β' ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀποσκοποῦσε στὴ δολοφονία του καὶ στὴν ἀνάδειξη τοῦ Παυλίνου ὡς νέου αὐτοκράτορα. Μὴ λησμονοῦμε ὅτι τὸ παραπάνω συνάδει μὲ τὸ εὐμετάβλητο τοῦ χαρακτήρα τοῦ αὐτοκράτορα, βλ. Θεοφάνους, *ὁ.π.*, σ. 101₁₃₋₁₄ καὶ τὴν ἀναφορὰ ὅτι ὁ Θεοδόσιος ἐπηρεαζόταν πολὺ ἀπὸ τοὺς εὐνοῦχους, βλ. Ἰωάννου Ἀντιοχείας, *Ἱστορία Χρονική*, ἐκδ. C. Mullerus, *Joannis Antiocheni, Chronicorum* [FHG 4], Paris 1851, σσ. 535-622, ἐδῶ σ. 612.

32. Δὲν συμμεριζόμαστε τὴν χωρὶς στήριξη στὶς πηγές ἄποψη τοῦ Beck [*Ἱστορία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία*, μτφρ. Α. Ἀναγνώστου, Ἀθήνα 2004 (=H. Beck, *Geschichte der Orthodoxen Kirche in byzantinischen Reich*, Göttingen 1980), σ. 39] ὅτι ἡ Εὐδοκία ἀποσύρθηκε στὴν Παλαιστίνῃ «γιὰ νὰ ὑποκινήσει ἐκεῖ, γεμάτη μνησικακία, τὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς αὐτοκράτειρας Πουλχερίας».

33. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου*, ἐκδ. E. Schwartz, Leipzig 1939, σσ. 3-84, ἐδῶ σ. 41₂₃₋₂₄.

34. Ὅ.π., σ. 42₃₋₆.

ἐνέργειες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ νὰ ἐπικρατήσουν γιὰ τόσο μεγάλο διάστημα, ἂν οἱ μονοφυσῖτες δὲν εἶχαν βρεῖ στὸ πρόσωπο τῆς Εὐδοκίας, ἕναν ἰσχυρὸ σύμμαχο, ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς προστάτευε ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους³⁵. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ αὐτοκράτειρα ἔστειλε δικούς της ἀνθρώπους νὰ ρωτήσουν καὶ τὸν Συμεὼν Στυλίτη γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ γιὰ τὴν ὀρθὴ πίστη³⁶. Τότε καὶ ὁ Συμεὼν φανέρωσε ὅτι ἡ Εὐδοκία εἶχε θεοφιλῆ ψυχὴ καὶ κατεχόταν ἀπὸ πλοῦτο ἀρετῶν, τὶς ὁποῖες καὶ ζήλεψε ὁ πονηρός³⁷. Τὴν παρότρυνε νὰ συναντήσῃ τὸν μοναχὸ Μέγα Εὐθύμιο, τὸ ὁποῖο καὶ ἔπραξε. Ὁ Χαλκηδόνιος μοναχὸς μὲ παρρησία τῆς εἶπε νὰ ἀρνηθεῖ τὶς κακοδοξίες τοῦ μονοφυσίτη μοναχοῦ Θεοδοσίου καὶ νὰ δεχθεῖ «ταῖς ἄλλαις τρισὶν ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς συνόδοις καὶ τὸν ἐκφωνηθέντα ὄρον ὑπὸ τῆς νυνὶ συναθροισθείσης ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου»³⁸. Ἡ μεταστροφή τῆς Εὐδοκίας ἦταν ἄμεση καὶ τὸ παράδειγμά της τὸ μιμήθηκε πολὺς κόσμος ποὺ εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τοὺς μονοφυσῖτες.

Ἡ αὐτοκράτειρα τότε θὰ πρέπει νὰ ξεκίνησε καὶ τὸ μεγάλο καὶ πολὺπλευρο φιλανθρωπικὸ της ἔργο στοὺς Ἁγίους Τόπους. Ἐκτίσε πολλὰ μοναστήρια (λαῦρες)³⁹, ἀνανέωσε τὰ τεῖχη τῶν Ἱεροσολύμων⁴⁰, ἀνήγειρε ἕναν μεγάλο ναὸ πρὸς τιμὴν τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου⁴¹ καὶ ξαναέκτισε ἐκ θεμελίων τὸ ἐπισκοπεῖο τῆς περιοχῆς, εὐεργετώντας το μὲ πρόσοδο χιλίων νομισμάτων⁴². Ἐπιπρόσθετα, ἔκτισε καὶ μία ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ λαῦρα τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου⁴³, στὸν ὁποῖο «ἐβούλετο καταλεῖψαι αὐτῷ κατὰ διαθήκας πρόσοδον ἱκανήν»⁴⁴. Ὁ Κύριλλος Σκυθοπολίτης, ὁ βιογράφος τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου, ἀναφέρει ὅτι ἡ Εὐδοκία ἀνοικοδόμησε πολλὰς ἐκκλησίας, μοναστήρια, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα καὶ γηροκομεῖα:

35. Ὁ.π., σ. 47₅₋₁₀.

36. Ὁ.π., σ. 47₁₉₋₂₆.

37. Ὁ.π., σσ. 47₂₆-48₂.

38. Ὁ.π., σ. 48₂₄₋₂₈.

39. Εὐαγρίου, ὁ.π., σ. 29₂₁₋₂₄.

40. Εὐαγρίου, ὁ.π., σ. 32₂₅₋₃₀.

41. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, ὁ.π., σ. 54₂₋₆. Klein, ὁ.π., σσ. 90-91.

42. Ξανθοπούλου, ὁ.π., PG 146, στ. 1240B.

43. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, ὁ.π., σ. 53₇₋₉.

44. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, ὁ.π., σ. 53₂₈₋₂₉.

«ἄπερ τῆς ἐμῆς οὐκ ἔστι δυνάμεως ἀριθμεῖν»⁴⁵. Σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ἰδρύματα δώρισε 20480 λίτρα χρυσῶν νομισμάτων καὶ δὲν παρέλειψε νὰ ἐμπλουτίσει τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια μὲ τὰ ἀνάλογα ἱερὰ κειμήλια⁴⁶. Μεταξὺ τῶν ἰδρυμάτων ποὺ ἔκτισε ἡ αὐτοκράτειρα ἦταν καὶ ἓνα εἰδικὸ πτωχοκομεῖο γιὰ ἐπιληπτικούς, μὲ ἐξοπλισμὸ γιὰ 400 ἄτομα. Βρισκόταν στὴν περιοχὴ Φορδίσια τῆς Παλαιστίνης⁴⁷. Κάποιο Πάσχα δώρισε στὸν Ναὸ τῆς Ἀναστάσεως 10.000 λίτρα λαδιοῦ γιὰ τὰ καντήλια καὶ 400 νομίσματα γιὰ τοὺς ψάλτες⁴⁸. Οἱ ἱστορικοί, θέλοντας νὰ ἐξάρουν τὸ μοναδικὸ σὲ ἔκταση φιλανθρωπικὸ ἔργο ποὺ πραγματοποίησε στοὺς Ἁγίους Τόπους, τόνισαν ὅτι ὁ προφήτης Δαβὶδ ὅταν ἔγραφε Ἀγάθυνον Κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών⁴⁹ ἐννοοῦσε τὴν αὐτοκράτειρα Εὐδοκία⁵⁰.

Ἡ Εὐδοκία ἀπεβίωσε τὴν 20ῆ Ὀκτωβρίου⁵¹. Τοὺς τελευταίους τέσσερις μῆνες περιφερόταν σὲ ὅλες τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια ποὺ εἶχε ἀναστηλώσει ἢ ἰδρύσει καὶ χορηγοῦσε προσόδους⁵². Λίγο πρὶν ἀποβιώσει, ἐπεσήμανε ὅτι δὲν γνώριζε ὅτι ὁ Παυλῖνος κατηγορήθηκε καὶ ἐκτελέστηκε λόγω ὑποψίας γιὰ παράνομη σχέση μαζί της⁵³.

Θα πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἕως σήμερα σώζεται μία εἰκόνα (βλ. εἰκ. 1) ἀπὸ τὴν ἐκκλησία (συνήθως χαρακτηρίζεται ὡς Βόρεια ἐκκλησία) τῆς Θεοτόκου Παναχράντου τῆς Μονῆς Λιβός, ἢ ὁποῖα εἶχε κτιστεῖ τὸ

45. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *ὁ.π.*, σ. 53₅₋₇. Δ. Κωνσταντέλος, *Βυζαντινὴ φιλανθρωπία καὶ κοινωνικὴ πρόνοια*, μτφρ. Σύλλογος 'Κοινωνικὴ προσπάθεια', Ἀθήνα 1983 (= D. Constantelos, *Byzantine philanthropy and social welfare*, New Brunswick-New Jersey 1968), σσ. 180 & 223.

46. Ξανθοπούλου, *ὁ.π.*, PG 146, στ. 1240B.

47. Ξανθοπούλου, *ὁ.π.*, PG 146, στ. 1240B. J. Milik, «La Topographie de Jérusalem vers la fin de l' époque byzantine», *Mélanges de l' Université Saint Joseph*, 32 (1960-1961) σσ. 127-189, ἐδῶ σ. 150, ὑποσ. 2.

48. Ξανθοπούλου, *ὁ.π.*, PG 146, στ. 1240C.

49. *Ψάλμ.* 50'.

50. Ἰωάννου Μαλάλα, *ὁ.π.*, σ. 278₃₈₋₃₉'.

51. Ὁ Κύριλλος Σκυθοπολίτης (*ὁ.π.*, σ. 53₂₀₋₂₁) ἀναφέρει ὅτι ὁ μέγας Εὐθύμιος εἶχε προβλέψει στὴν Εὐδοκία τὴν ἀποβίωσή της λίγους μῆνες νωρίτερα: «καὶ νομίζω σε πρὸ χεμῶνος πρὸς Κύριον ἀποδημεῖν». Τὸ λείψανο τῆς Εὐδοκίας ἐνταφιάσθηκε στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στὴν Παλαιστίνη, ποὺ ἡ ἴδια εἶχε κτίσει, βλ. Εὐαγγρίου, *ὁ.π.*, σ. 32₂₇₋₃₁'.

52. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *ὁ.π.*, σ. 54₆₋₇'.

53. Ἰωάννου Μαλάλα, *ὁ.π.*, σ. 278.

907, ἐπάνω σὲ ἐρείπια ναοῦ τοῦ 6ου αἰῶνα⁵⁴. Ἡ μαρμάρινη εἰκόνα παριστάνει μία γυναίκα μὲ φωτοστέφανο. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς ὑπάρχει ἡ ἐγγάρακτη κεφαλαιογράμματη ἐπιγραφή: «Η ΑΓΙΑ ΕΥΔΟΚΗΑ». Ἡ γυναίκα σὲ ὄρθια στάση, μὲ κιτρινωπό φωτοστέφανο, φορεῖ μακρὸ σκοῦρο κόκκινο ἔνδυμα πλούσια διακοσμημένο μὲ χρυσὸ καὶ πολύτιμους λίθους. Οἱ κίτρινοι λίθοι δηλώνουν τὸ χρυσό, ἐνῶ τὰ πράσινα πετράδια ἀντιπροσωπεύουν τὰ σμαράγδια. Τὸ πρόσωπο, τὰ χέρια καὶ ὁ λαιμὸς τῆς ἔχουν τὸ ἴδιο χρῶμα. «Σὲ κάθε χέρι καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ γόνατος τὸ ἔνδυμα εἶναι διακοσμημένο μὲ κυκλικὸ σχῆμα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα, πάνω ἀπὸ τὸ δεξιὸ γόνατο, κρύβεται ἀπὸ τὸν θώρακα. Στὴν κεφαλὴ ἡ ἀγία φέρει αὐτοκρατορικὸ στέμμα κοσμημένο μὲ μαργαριτάρια καὶ σειρὰ πολύτιμων λίθων. Ἡ βίαση τοῦ λαιμοῦ περικλείεται ἀπὸ μανιάκιον μὲ διπλῆ σειρὰ μαργαριταριῶν»⁵⁵.

Οἱ Enrico Livrea καὶ Theodore Macridy πιστεύουν ὅτι ἡ γυναικεία αὐτὴ μορφή θὰ πρέπει νὰ εἰκονίζει τὴν αὐτοκράτειρα Εὐδοκία τοῦ 5ου αἰῶνα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἔχει εἰσαχθεῖ, ὅπως πιστεύουν, καὶ στὸ Συναξάριο τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁵⁶. Ἡ Sharon Gerstel ὁμως ἔχει τελείως διαφορετικὴ ἄποψη, τὴν ὁποία δεχόμεστε ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτορας Λέων ς' ὁ Σοφός (886-912), ποὺ εἶχε ἀφιερῶσει δύο ἐκκλησίες στὶς πρῶτες τοῦ συζύγου, τὴ Θεοφανῶ⁵⁷ καὶ τὴ Ζωὴ Ζαούτσαίνα⁵⁸, δὲν θὰ ἄφηνε

54. Στὴ Μονὴ Λιβὸς ὑπῆρχαν δύο ὁμορες ἐκκλησίες: τῆς Θεοτόκου Παναχράντου (ἡ Βόρεια), τὴν ὁποία ἴδρυσε τὸ 907 (στὰ χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα Στ') ὁ ἀριστοκράτης Κωνσταντῖνος Λίψ καὶ ἐκείνη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου, τοῦ 13ου αἰῶνα ἔργο τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας (1240-1303), συζύγου τοῦ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, βλ. R. Krautheimer, *Architettura paleocristiana e bizantina*, Turin 1986, σσ. 400-409 καὶ M. Wolfgang, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn d. 17 Jh.*, Tübingen 1977, σσ. 120-128. Σήμερα ἡ ἐκκλησία ἔχει μετατραπῆ σε τζαμί καὶ ὀνομάζεται «Τέμενος Μουλά Φεναρί Ἰσα» (Τουρκικά: Molla Fenâri İsa Camii) καὶ βρίσκεται στὴν περιοχὴ Φατίχ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ μοναστηριοῦ βλ. Th. Macridy, "The Monastery of Lips (Fenari Isa Camii) at Istanbul", *DOP* 18 (1964), σσ. 249-276.

55. [Ἀνώνυμος], Icon of saint Eudokia, ἱστότοπος *Monastic Matrix* (<https://monasticmatrix.osu.edu/figurae/icon-saint-eudokia>). Ἡμερομηνία ἀνάκτησης 10/03/2018.

56. E. Livrea, "L'imperatrice Eudocia santa?", *ZPE* 119 (1997), σσ. 50-54, ἐδῶ σσ. 52-54. Macridy, *ὁ.π.*, σ. 274.

57. Ἰωάννου Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, ἐκδ. I. Thurn, *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum* [CFHB 5], Berlin 1973, σ. 180¹⁴⁻¹⁶.

58. Ψευδο-Συμεῶνος, *Χρονογραφία*, ἐκδ. I. Bekker, *Theophanes Continuatus, Ioannes*

χωρίς αντίστοιχες τιμές τήν τρίτη του γυναίκα, τήν Εὐδοκία Βαϊανή. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ ἀφιερῶσει πάλι ἕναν ναό, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία εἶχε ἤδη διαφωνήσει μὲ τὶς ἀφιερῶσεις τῶν δύο προηγούμενων. Τὸ ἐλάχιστο λοιπὸν ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀφιερῶσει σὲ αὐτὴν ἦταν μία ὀλόσωμη εἰκόνα φτιαγμένη ἀπὸ μάρμαρο καὶ μὲ τὴν ἔνδειξη «ἀγία»⁵⁹. Ἐπιπλέον, ἡ χρήση ἴδιου καλουπιῦ στὸν ναὸ μὲ αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας δεικνύει τὴν ἀφιέρωση ἑνὸς προσευχηταρίου σὲ ἕνα σημαντικὸ πρόσωπο τῆς ἐποχῆς⁶⁰. Ἡ Βαϊανὴ ἀπεβίωσε, ἕνα χρόνο μετὰ ἀπὸ τὸν γάμο της μὲ τὸν Λέοντα, τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ, μαζί μὲ τὸ νεογέννητο ἄρρεν τέκνο τους⁶¹. Ἡ τρίτη αὐτῆ σύζυγος τοῦ Λέοντα ἀπεβίωσε τὸ 901, ἕξι μόλις χρόνια, πρὶν ὁ Κωνσταντῖνος Λίψ, ἕνας ὑψηλὸς ἀξιωματοῦχος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς τοῦ Λέοντος ζ', προβεῖ στὴν ἀνάγερση τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναχράντου⁶². Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ὁ αὐτοκράτορας ἦταν παρῶν⁶³. Ἐπιπρόσθετα, ὁ Livrea καὶ ὁ Macridy δὲν ἔλαβαν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ 907 ἐλάχιστοι κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν θὰ ἐπισκέπτονταν τὸν ναό, θὰ μποροῦσαν νὰ συσχετίσουν τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπο μὲ τὴν πρὶν ἀπὸ τέσσερις καὶ ἡμισυ αἰῶνες, αὐτοκράτειρα Ἀθηναΐδα-Εὐδοκία, ἐνῶ στὸν λαὸ ἦταν ἀκόμη ζωντανὴ ἢ μνήμη τῆς προσφάτως τραγικῶς ἀποβιωσάσης Εὐδοκίας Βαϊανῆς.

Ἡ ἀναφορὰ τῆς Εὐδοκίας σὲ συναξάρια καὶ ἀγιολόγια

Τὸ Συναξάριο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στίς 13 Αὐγούστου, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «καὶ τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης βασιλίσσης Εὐδοκίας

Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus [CSHB], Bonnae 1838, σ. 703⁶⁻⁷.

59. Sharon Gerstel, "Saint Eudokia and the Imperial Household of Leo VI", *The Art Bulletin* 79/4 (1997) σσ. 699-707, ἐδῶ σ. 705.

60. Ὁ.π., σ. 700.

61. Συνεχιστοῦ Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, ἐκδ. I. Bekker, *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus* [CSHB], Bonnae 1838, σ. 364¹⁸; ἐξ ἧς παῖδα ἐποίησεν ἄρρενα, ἐφ' ᾧ καὶ αὐτὴ καὶ τὸ γεννηθὲν ἐτελεύτησεν.

62. Gerstel, ὁ.π., σσ. 704-707.

63. Ἰωάννου Σκυλίτζη, ὁ.π., σ. 186⁴¹⁻⁴³.

ἐν τοῖς ἀγίοις Ἀποστόλοις⁶⁴. Τὸ ἐρώτημα ποῦ ἀμέσως ἐγείρεται εἶναι τὸ σὲ ποιὰ αὐτοκράτειρα ἀναφέρεται τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ συναξαρίου; ἡ Ἀθηναΐδα-Εὐδοκία ἀπεβίωσε στὶς 20 Ὀκτωβρίου⁶⁵. Ἐπιπλέον, δὲν ἐτάφη στὸν ναὸ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων⁶⁶. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο Ἐκθεσις περὶ τῆς βασιλείου τάξεως, στὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρεται ὁ τάφος τῆς στὴν παραπάνω ἐκκλησία⁶⁷. Ἀντιθέτως, στὸ μαισωλεῖο τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων βρίσκεται θαμμένη ἡ Εὐδοκία Βαϊανή ἢ Βαϊνή, στὴν ὁποία πιστώνεται καὶ ἡ προαναφερθεῖσα εἰκονογράφηση μὲ τὴν ἔνδειξη «ἀγία»⁶⁸. Τὸ πρόβλημα ὁμως μὲ τὴ Βαϊανή εἶναι ὅτι ἀπεβίωσε τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 901, δηλαδὴ 12 Ἀπριλίου⁶⁹. Τὴν ἴδια ἡμέρα, ὁ αὐτοκράτορας Λέων ς' προσπάθησε νὰ μεταφέρει τὸ λείψανό τῆς στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Λαζάρου, ἀλλὰ ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο. Ἡ κηδεῖα τῆς τελικὰ ἐγίνε τὴν ἄλλη μέρα, στὶς 13 Ἀπριλίου⁷⁰. Πιστεύουμε ὅτι ἀπὸ

64. *Συναξάριο Κωνσταντινουπόλεως*, ἐκδ. H. Delehaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, [Acta Sanctorum], Brussels 1902, σ. 890₁₃₋₁₄. Καμμία Εὐδοκία δὲν ἀναφέρεται στὸ *Τυπικὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. J. Mateos, *Le typicon de la Grande Église, v. I, Le cycle des douze mois*, Roma 1962.

65. Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *ὁ.π.*, σ. 54₉₋₁₀; *μηγὶ Ὀκτωβρίῳ εἰκάδι*.

66. Εὐαγγρίου, *ὁ.π.*, σ. 32₂₇₋₃₁.

67. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος (*Ἐκθεσις περὶ τῆς βασιλείου τάξεως*, ἐκδ. J. Reiske, *Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae Byzantinae*, τ. 1 [CSHB], Bonn 1829, σ. 646₁₋₂) ἀναφέρει, ὅτι στὴ μεσημβρία τοῦ ἡρώου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, στὸν ναὸ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, βρίσκονται «*λάρνακες Ἀρχαδίου, Θεοδοσίου, υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ Εὐδοξίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ*», ἐνῶ στὸ ἡρῶο τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου βρίσκεται «*ἕτερος λάρναξ πορφυροῦς Ῥωμαῖος, ἐν ᾧ ἀπόκειται Μαρκιανὸς μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Πουλχερίας*», βλ. Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος, *ὁ.π.*, σ. 642₁₁₋₁₃. Ἡ Ἀθηναΐδα-Εὐδοκία δὲν βρίσκεται λοιπὸν θαμμένη, οὔτε δίπλα στὸν σύζυγό τῆς, τὸν Θεοδόσιο, ἀλλὰ οὔτε καὶ δίπλα στὴν κουνιάδα τῆς, τὴν Πουλχερία.

68. *Ὁ.π.*, σ. 643₁₃₋₁₅: «*ἕτερος λάρναξ πράσινος Θετταλός, ἐν ᾧ ἀπόκειται Εὐδοκία ἡ τρίτη γυνὴ τοῦ αὐτοῦ κυροῦ Λέοντος ἢ ἐπονομαζομένη Βαϊνή*».

69. *Βίος Εὐθυμίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, ἐκδ. P. Karlin-Hayter, *Vita Euthymii patriarchae CP.*, Bruxelles 1970, σ. 63₁₁₋₁₄: «*τῆς δὲ κυρίας τῶν ἡμερῶν τῆς ἀγίας ἀναστάσεως καταλαβούσης, ἡ τοῦ βασιλευόντος γαμετή, Εὐδοκία ἢ καὶ Βαϊανὴ προσκεκλημένη, ἐν ταῖς τοῦ τοκετοῦ ὡδίαν ἐξέψυξεν*».

70. *Ὁ.π.*, σ. 63₂₂₋₂₄: «*καὶ διὰ τοῦτο τῇ ἐπαύριον ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐν τῷ τῶν ἀποστόλων ἱερῷ σηκῶ μετακομίζεται*».

λάθος ανάγνωση ή αντιγραφή τὸ 13 Ἀπριλίου ἔγινε 13 Αὐγούστου⁷¹. Ἐπιπλέον, ἡ μνήμη αὐτῆς τῆς αὐτοκράτειρας καὶ ἡ «ἀγιοποίησή» της ἀπὸ τὸν Λέοντα ς' θὰ ἦταν πολὺ πρόσφατη στὸν ἑτεροθαλῆ υἱὸ της Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο, τὴν ἐποχὴ τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ σύνταξη τοῦ παραπάνω συναξαρίου. Μὲ τὰ προαναφερθέντα ταυτίζεται καὶ ἡ ἀναφορὰ ἐνὸς ἱεροσολυμίτικου συναξαρίου τοῦ 10ου αἰῶνα (ἰδίας ἐποχῆς μὲ τὸ Συναξάριο Κωνσταντινούπολης) ὅτι στὶς 19 Ὀκτωβρίου ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῆς Ἀθηναΐδας-Εὐδοκίας στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς Παλαιστίνης, τὸν ὁποῖο ἐκεῖνη ἵδρυσεν⁷². Σὲ αὐτὸ συνηγορεῖ καὶ ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν ὁ ὁποῖος παραθέτει ὅτι «ἤρκει μόνον ἡ ἀνέγερσις ναῶν καὶ μονῶν ὅπως ὁ δομήτωρ ἀναξ εἰσαχθῆ εἰς τὸ Ἐορτολόγιον»⁷³.

Δὲν προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι στὰ ὑπόλοιπα μηνολόγια καὶ συναξάρια τοῦ 10ου, 11ου καὶ 12ου αἰῶνα δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς Εὐδοκίας Βαϊανῆς⁷⁴. Ἡ ἐγγραφή τοῦ ὀνόματός της στὸ Συναξάριο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινε λόγω τοῦ συζύγου της, Λέοντος ς' καὶ ὑλοποιήθηκε ἀπὸ τὸν υἱὸ του ὁ Κωνσταντῖνο Ζ'. Ἦταν ἓνα αὐθαίρετο μονομερὲς γεγονός γιὰ τὸ ὁποῖο εὐθυνόταν ἀποκλειστικὰ ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία⁷⁵.

Δυστυχῶς, ἡ ἔλλειψη στοιχείων σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Εὐδοκίας στὸ Συναξάριο τῆς βασιλεύουσας, ὀδήγησε τοὺς μεταγενέστερους συναξαριστὲς νὰ ὑποθέσουν αὐθαίρετα ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Εὐδοκία, τὴ σύζυγο τοῦ Θεοδοσίου Β'. Ὁ ἀγιορείτης μοναχὸς Νικόδημος εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ προσέθεσε τὸ ὄνομά της στὶς 13 Αὐγούστου στὸ συναξάριο τῆς ἐκκλησίας καὶ συγκεκριμένα στὸν Συναξαριστὴ τοῦ Μαυρικίου. Δὲν τὴν ἀποκαλεῖ ἀγία καὶ ἀπλῶς ἀναφέρει τὴν ἡμερομηνία ἀποβίωσής της. Σὲ ὑποσημείωση ποὺ παραθέτει, πραγματοποιεῖ, βασιζόμενος πάντοτε στὶς πηγές, μία ἀπλὴ καὶ σύντομη ἀναφορὰ στὰ λίγα στοιχεῖα

71. Τὴν ἴδια ἄποψη ἔχει καὶ ἡ Gerstel (ὁ.π., σ. 705).

72. G. Gérard, *Le calendrier palestinogéorgien du sinaiticus 34 (Xe siècle)*, Bruxelles 1958, σ. 361: "19 Octobre: in sacro Stephano, commemoration Eudociae reginae".

73. Μ. Γεδεὼν, *Βυζαντινὸν ἑορτολόγιον*, Κωνσταντινούπολη 1899, σ. 17.

74. *Μηνολόγιο Συμεῶνος Μεταφραστῆ, Μηνολόγιο Βασιλείου Β', Αὐτοκρατορικὰ Μηνολόγια Α' καὶ Β' καὶ Συναξαριστῆς τοῦ Μαυρικίου*.

75. Ὁ Λέων Στ' εἶχε προχωρήσει, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, καὶ σὲ ἄλλα αὐθαίρετα γεγονότα, ὅπως ἡ ἀφιέρωση δύο ναῶν στὶς πρῶτες δύο συζύγους του.

πού έχουμε για τή ζωή της, χωρίς να τήν έπαινει ή να έκθειάζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του βίου της. Δέν διασαφηνίζει στον αναγνώστη τον λόγο που τήν εισήγαγε στο Συναξάριό του⁷⁶.

Ό Μανουήλ Γεδεών είναι ό πρώτος άγιολόγος που άναρωτήθηκε για τό άληθινό πρόσωπο τό όποιο κρύβεται πίσω από τό όνομα Εύδοκία, παραθέτοντας στην ήμερομηνία 13 Αύγουστου δύο Εύδοκίες. Έπιγραμματακά αναφέρει ελάχιστα στοιχεία για τήν Άθηναιίδα-Εύδοκία αλλά και για τήν έγγονή της, που άποκαλείται και αύτη Εύδοκία. Η τελευταία, όπως αναφέρει, έγκατέλειψε τον Άρειανό άνδρα της, πήγε στα Ίεροσόλυμα και τάφηκε δίπλα στη γιαγιά της, αφού πρώτα δώρισε τήν περιουσία της στους φτωχούς και στον Ναό τής Άναστάσεως. Αναφέρει όμως ότι ή πρώτη Εύδοκία άπεβίωσε τον μήνα Όκτώβριο -παρ' όλα αύτά δέν άναρωτιέται γιατί παρεισέφρυνε ή μνήμη της σε άλλη ήμερομηνία⁷⁷.

Ένώ ό Νικόδημος είναι ό πρώτος που προσέθεσε τό όνομα τής Άθηναιίδας- Εύδοκίας στις 13 Αύγουστου στο συναξάριο τής έκκλησίας και ό Γεδεών ό πρώτος που άναρωτήθηκε για τό άληθινό πρόσωπο που κρύβεται πίσω από τό όνομα Εύδοκία, ό άγιολόγος Χρήστος Τσολακίδης είναι ό πρώτος που χαρακτηρίζει, χωρίς να τό αιτιολογήσει, τήν Άθηναιίδα-Εύδοκία άγία. Πιστεύει ότι ή αυτοκράτειρα δέν άσχολήθηκε με τις βασιλικές ύποθέσεις, έπειδή «τήν είλκυσε περισσότερο ή άλήθεια του Χριστού»⁷⁸. Τονίζει ιδιαίτερα ότι έζησε «έν πάση εύσεβεία και σεμνότητι»⁷⁹ μέχρι τέλους⁸⁰.

Η Άθηναιίδα-Εύδοκία, έπειδή τα τελευταία και πιο έποικοδομητικά χρόνια τής ζωής της τα έζησε στην Παλαιστίνη, αλλά και έπειδή εκεί

76. Νικόδημου Άγιορείτου, *Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του έναυτου, τ. 1'-3'*, Βενετία 1819, έδω τ. 3', σ. 253.

77. Ό Γεδεών (*δ.π.*, σ. 152) τα στοιχεία για τήν έγγονή τής Εύδοκίας τα άντλεί από τον Ξανθόπουλο (*δ.π.*, PG 147, στ. 40B). Οι συναξαριστές Κωνσταντίνος Δουκάκης και Ματθαίος Λαγγής δέν θα αναφερθούν, έπειδή στους συναξαριστές τους παραθέτουν μία πιστή άντιγραφή των στοιχείων που γνωστοποιεί ό Νικόδημος Άγιορείτης.

78. Το παραπάνω δέν στηρίζεται πουθενά στις πηγές.

79. Η φράση αύτη είναι από τήν Α' Τιμ. 2, 2.

80. Χ. Τσολακίδης, *Άγιολόγιο τής Όρθοδοξίας*, Άθήνα 1997, σ. 770. Ό Εύστρατιάδης (*Άγιολόγιον τής Όρθοδόξου έκκλησίας*, Άθήνα 2010, σσ. 142-143), σύγχρονος του Τσολακίδη, δέν χαρακτηρίζει τήν Εύδοκία άγία αλλά και δέν παραθέτει κάποιο διαφορετικό στοιχείο, τό όποιο άξίζει να αναφερθεί.

τάφηκε, θα πρέπει, μέχρι τον 10ο αί., να μνημονευόταν μόνο στο ιεροσολυμίτικο συναξάριο και όχι σε κάποιο άλλο συναξάριο της αυτοκρατορίας και κυρίως της πρωτεύουσας. Σε αυτό θα πρέπει να βοήθησε και άσχημη διαπροσωπική σχέση που είχε με την Πουλχερία, μία γυναικεία παρουσία που κυριάρχησε στα βασιλικά ζητήματα τον 5ο αί. Αργότερα ή αυθαίρετη εισαγωγή του ονόματος της Εύδοκίας Βαϊανής στο Συναξάριο της Κωνσταντινουπόλεως, εξομοίωσε τη σύζυγο του Θεοδοσίου Β' με την παραπάνω Εύδοκία. Η ταύτιση εξάλειψε το όνομα της αυτοκράτειρας Εύδοκίας Βαϊανής, για την οποία οι πηγές δεν είχαν ιδιαίτερα στοιχεία του βίου της να επισημάνουν, για πάντα από τα συναξάρια της Έκκλησίας. Έτσι άρχισε να μνημονεύεται ή Αθναΐδα-Εύδοκία.

Κανείς από τους προαναφερθέντες αγιολόγους δεν εξύμνησε την αυτοκράτειρα Εύδοκία του 5ου αιώνα για το ουσιαστικότερο στοιχείο της ζωής της, τις πολυάριθμες και μοναδικές σε έκταση φιλανθρωπίες που πραγματοποίησε στους Αγίους Τόπους. Επιπλέον, ποτέ δεν διασαφήνισαν την αιτία της παρουσίας της στα συναξάρια τους. Η αυθαίρετη ένταξη της Εύδοκίας Βαϊανής στο Συναξάριο της Κωνσταντινουπόλεως προκάλεσε και συνεχίζει να προκαλεί σύγχυση στους νεώτερους αγιολόγους μέχρι τις ημέρες μας.

Εικ. 1.

SUMMARY

The charity of the Empress Athenais-Eudokia and references
about her in hagiological material

By Christos Nikolopoulos,
Theologian - Byzantinist

This article examines the life of the empress of the 5th century and wife of Theodosius II, Athenais-Eudokia, concentrating on the great charity work she performed in the Holy Land. In addition, her religious beliefs are also investigated. The arbitrary “sanctification” of the third woman of Leo VI, Eudokia Vaiani, by himself and her entry to the Synaxarium of Constantinople, helped introduce Athenais-Eudokia, an empress of the 5th century, with the same name with Vaiani, in later hagiographical material, up to the present day.